

נרטיבים מתעמתים מלחמה

שואה ופוליטיקה בליטא

סאוליוס סוזידיליס ושרונאס לייקיס

זיכרון השואה בליטא מובע במגוון דרכים: הוכרז יום זיכרון מיוחד (23.9), הוקמו אנדרטאות, נפתחו מוזאונים והוכנו תכניות לימודים. לא אחת כל אלו מאוגדים תחת 'מרכזי סובלנות' הפונים אל הנוער בניסיון להפיק לקחים ממה שאירע בשואה. מאחורי המפעלים האלה המאפיינים את ליטא החדשה של שנות התשעים ושנות האלפיים מסתתרת מורכבות תרבותית, אידיאולוגית ופוליטית לא פשוטה. ביטוייה המרכזי הוא בנרטיבים שונים, לעתים אף מתנגשים, של אירועי העבר, של יוזמיהם ושל השלכותיהם, וקשה ליישבם זה עם זה.

בניסיון למפות ולחקור את הלך הרוחות בליטא, נהגו להצביע על הנטייה לעולם המערבי הרווחת בין תושבי הערים ומתבטאת בהפחתת הלאומנות מחד גיסא ובגישה פחות אפולוגטית לאירועי השואה מאידך גיסא. זאת מול גישה שונה הרווחת, עדיין, בעיקר באזורים הכפריים ובקרב ותיקי הצבא האדום שיש בה נוסטלגיה לעידן הסובייטי ולמאבק ההרואי נגד הנאצים. נקודת המוצא בכל ציון בזיכרון השואה בליטא היא שרוב הליטאים זוכרים את שנות הארבעים באופן שונה מאזרחי מדינות המערב; השנים הקשות עבורם הן שנות ביסוס השלטון הסובייטי, 1941-1953; כלומר, אחרי תום המלחמה, דבר המשפיע על אופן תפיסת המלחמה. נקודה נוספת שהשתקעה במחקר היא התפיסה הרחבה של אירועים בהיסטוריוגרפיה של ליטא. אפשר להצביע על שלושה נרטיבים גדולים: מרקסיסטי, ליברלי, ולאומי-לאומני. הם נוטים להכללות ולחוסר יכולת לקבל השקפה אחרת. בתחילת שנות ה-90 נטו בליטא לאמץ את הנרטיב הלאומי המשקף במידה רבה את הגישות החד-תרבותיות בליטא העצמאית שבין שתי המלחמות, אך בסוף שנות התשעים גישות אלו לא התקבלו, בעיקר בגין הצורך להצטרף לגורמים בעולם המערבי.

החל משנות השמונים התקיימו בליטא שלושה נרטיבים ספציפיים לגבי השואה שבמידה מסוימת ממשיכים עד היום: הסובייטי, המערבי והליטאי. הסובייטי מדגיש את עזרת הבורגנות הליטאית לנאצים. למרות שינוי הדרגתי שהוביל להכרה מסוימת בהשמדת היהודים עדיין 'התחפשה' השואה בקרב חוגים אלה כשואה של 'אזרחים סובייטים שוחרי שלום'. כיוון זה ממשיך בעידן של פוטין תוך הדגשת שיתוף הפעולה של הארצות הבלטיות עם הנאצים, רק ללא המעטה הכבד של הטרימינולוגיה הסובייטית.

הגישה המערבית מתמקדת בגורלם של היהודים ומעבירה בהכרח את הזרקור לשיתוף הפעולה הליטאי שבלעדיהם, כך נראה לשיטה זו, לא ניתן היה לבצע את הפשע. הגישה המערבית לא מביאה בחשבון את גורל ליטא בשנים 1939-1941 כהקדמה לשואה, מצב שיכול להוביל לתפיסה של 'שואה ללא גרמנים'. אפשר להבין את ההתקוממות הגדולה נגד הסובייטים סמוך לפלישה ובתוכה כגילוי של פטריוטיות אצל הליטאים או כשיתוף פעולה עמוק עם הגרמנים נגד היהודים.

נרטיב שלישי צמח בקרב הפזורה הליטאית שבה התפתחו הלכי רוח קיצוניים. מתוך עוינות לסובייטים ועם האכזבה מאי־שחרור הארצות הבלטיות בידי המערב, הלכו והקצינו ביניהם המגמות של הכחשת המעורבות הליטאית בשואה בפרט והכחשת השואה בכלל. עם הנרטיבים האלה ברקע הולכת החברה הליטאית ומתבגרת מבחינת יחסה לעברה ומקיימת דיאלוגים מסוגים שונים המובילים לראייה מפוכחת יותר של העבר.